

POJĘCIE NIEZDOLNOŚCI DO ZAWARCIA MAŁŻEŃSTWA Z PRZYCZYN NATURY PSYCHICZNEJ (KAN. 1095 N. 3 KPK)

Krzysztof Oskar Pokorski*

Wydział Administracji Publicznej i Nauk Społecznych
Wyższa Szkoła Administracji Publicznej
Szczecin

Wprowadzenie

Nauka Kościoła powszechnego z całym swym bogactwem ożywa w Kościołach partykularnych, gdyż właśnie na poziomie diecezji i parafii dokonuje się spotkanie człowieka z Kościołem żywym. Niestety codzienność życia daleka jest od ideału, który stawia przed człowiekiem Ewangelia. Czerpiąc z dekalogu, prawa rzymskiego i własnego doświadczenia, Kościół przyjął pewne formy jurydyczne, które stały na straży jego jedności. Od swego początku Kościół otaczał szczególną opieką instytucję małżeństwa, dbając o jego prawa. Rozwijające się przez wieki prawo Kościoła wprowadziło szereg norm regulujących sprawy małżeństwa. Sobór Watykański II, a po nim promulgacja Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku, wprowadziły nowy rozdział w rozumieniu celów i zadań małżeństwa.

Wynikiem odnowionego rozumienia sakramentu małżeństwa oraz warunków zdolności do jego zawarcia, było wpisanie w katalog wad zgody małżeńskiej, w kanonie 1095, n. 3, terminu „przyczyn natury psychicznej”. Niezdolność do zawarcia małżeństwa jest w prawie kanonicznym szeroko opisana, jednak samo pojęcie „przyczyn natury psychicznej” jest nadal tematem badań nauk prawnych.

* Ks. dr Krzysztof Oskar Pokorski – prezbiter archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej; doktor nauk prawnych; wiceoficjal w Metropolitalnym Sądzie Biskupim Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej; adiunkt w Wyższej Szkole Administracji Publicznej w Szczecinie; dziekan Wydziału Administracji Publicznej i Nauk Społecznych WSAP. E-mail: xkpokorski@gmail.com.

Celem niniejszego artykułu jest więc ukazanie znaczenia i zrozumienia kodeksowego terminu „przyczyn natury psychicznej” niezdolności do zawarcia małżeństwa. Jednocześnie nie chodzi o szczegółową analizę poszczególnych kwestii podjętego tematu, lecz o ogólne wskazanie tych zagadnień, które związane są z podjętą problematyką.

1. Kanoniczne pojęcie nieważności małżeństwa

Prawodawca kościelny stwierdza, że małżeństwo mogą zawrzeć wszyscy, którym prawo tego nie zabrania¹. Zdarza się jednak, że mimo dobrej woli, niektóre osoby nie są zdolne do zawarcia małżeństwa. Problem niezdolności do ważnego zawarcia małżeństwa opiera się na trzech kodeksowych stwierdzeniach, które wskazują, czym jest małżeństwo i co je konstytuuje².

Pierwsza ze wspomnianych tez kodeksowych stwierdza, że małżeństwo konstytuuje się poprzez zgodę stron, której żadna władza ludzka nie może uzupełnić³. Teza druga wskazuje, że zgoda małżeńska jest aktem woli, przez który mężczyzna i kobieta w nieodwołalnym przymierzu wzajemnie się sobie oddają i przyjmują w celu stworzenia małżeństwa⁴. W myśl trzeciej tezy, małżeństwo jest wspólnotą całego życia, skierowaną ze swej natury ku dobru małżonków oraz ku zrodzeniu i wychowaniu potomstwa⁵. Do ważnego zawarcia małżeństwa nupturienici nie mogą być związani żadną przeszkodą oraz muszą świadomie i dobrowolnie wyrazić oświadczenie woli.

Trybunały kościelne nie przeprowadzają więc postępowania rozwodowego, gdyż jako taki w porządku kanonicznym nie istnieje. Małżeństwo cieszy się przychylnością prawa i do uznania jego nieważności konieczne jest przeprowadzenie postępowania dowodowego⁶. Trybunał kościelny nie orzeka czy dane małżeństwo jest udane czy nie, nie określa przyczyn, które doprowadziły do rozpadu związku. Postępowanie dowodowe w procesie kanonicznym, ma na celu odpowiedź na pytanie, czy w momencie zawierania małżeństwa występowały przeszkody lub

1 Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Paulii PP. II promulgatus, „Acta Apostolice Sedis” 75 (1983) pars II, 1–317, Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Pallotinum 2008, c. 1058 (dalej KPK).

2 W. Góralski, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa według Kan. 1095, nn 1-3 KPK. Próba syntezy*, „Prawo Kanoniczne” 39 (1996), nr 3–4, s. 25.

3 KPK, c. 1057§1.

4 KPK, c. 1057§2.

5 KPK, c. 1055§1.

6 KPK, c. 1060.

wady, które uniemożliwiły jego ważne zawarcie. Jeśli jednak fakt nieważności nie został wystarczająco udowodniony, to małżeństwo trwa nadal.

Poniżej przedstawione zostaną przeszkody zrywające oraz wady zgody małżeńskiej, które są podstawą orzeczenia nieważności małżeństwa. W sposób szczególny zaprezentowany zostanie kanon, który odnosi się do przyczyn natury psychicznej nieważności małżeństwa. Ważne jest więc wskazanie jego genezy i kwestii, których dotyczy.

1.1. Przyczyny nieważności małżeństwa

Prawodawca kościelny jasno określa te czynniki, które są podstawą niemożności zawarcia ważnego małżeństwa⁷. Czynniki te zostały określone mianem przeszkód zrywających⁸. Kodeks Prawa Kanonicznego w kanonach 1083–1094 wylicza 12 przeszkód zrywających, do których zalicza się przeszkodę wieku, impotencji, trwającego węzła małżeńskiego, różnej religii, przyjętych święceń kapłańskich, złożonego ślubu publicznego w instytucie zakonnym, uprowadzenia, pokrewieństwa, powinowactwa, przyzwoitości publicznej i pokrewieństwa prawnego.

Inną przyczyną nieważności małżeństwa są defekty samej zgody małżeńskiej. Oznacza to, że pomimo braku wystąpienia przeszkód zrywających dana osoba nie jest w stanie wyrazić ważnej zgody małżeńskiej. Kodeks Prawa Kanonicznego wymienia następujące wady zgody małżeńskiej: pozbawienie wystarczającego używania rozumu, istnienie poważnego braku rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych, niezdolność spowodowaną przyczynami natury psychicznej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, błąd co do osoby (w określonych sytuacjach także błąd co do istotnego przymiotu osoby), podstęp, symulację (czyli wykluczenie jakiegoś istotnego przymiotu lub dobra małżeństwa: jedności, nierozzerwalności, zrodzenia i wychowania potomstwa), zawieranie małżeństwa pod warunkiem oraz przymus i bojaźń.

Przyczyna nieważności małżeństwa może wynikać także z braku zachowania formy kanonicznej. Pod sankcją nieważności małżeństwa wymagane jest, aby asystował przy jego zawieraniu tzw. świadek kwalifikowany oraz dwaj świadkowie zwyczajni, którzy są zdolni stwierdzić fakt zawarcia małżeństwa i dać o tym wiarygodne świadectwo⁹. Zagadnienie formy kanonicznej wymaga jednak głębszej refleksji i dla obecnego rozważania nie jest konieczne.

7 KPK, c. 1073.

8 J. Fornes, *komentarz do rozdziału: Przeszkody zrywające w ogólności*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 791–792.

9 KPK, c. 1108.

W praktyce sądów kościelnych najczęstszym tytułem zaskarżenia małżeństwa jest niezdolność do podjęcia obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej. Zrozumienie intencji prawodawcy kościelnego pozwoli właściwie zinterpretować wspomniane zagadnienie. Wiele niezrozumienia budzi bowiem pojęcie „przyczyny natury psychicznej”. Strony sporu często zgłaszając sprzeciw wobec tak sformułowanego tytułu nieważności małżeństwa, argumentuje go brakiem chorób psychicznych. W rzeczywistości istotne są nie choroby psychiczne, a zaburzenia natury psychicznej, które wpływają na możliwość podjęcia zobowiązań małżeńskich.

1.2. Geneza kanonu 1095 n. 3

Kodeks Prawa Kanonicznego z roku 1983, w kanonie 1095, n. 3, stwierdza, że „niezdolni do zawarcia małżeństwa są ci, którzy z przyczyn natury psychicznej nie są zdolni podjąć istotnych obowiązków małżeńskich”¹⁰. Powyższe brzmienie kanonu jest wynikiem prac kanonistów i praktyki jurysprudenckiej. Już w średniowieczu zauważano, że na prawne skutki zawieranego małżeństwa mogą mieć wpływ czynniki psychiczne¹¹. Wymagano więc, aby do ważnego zawarcia małżeństwa nupturienti posiadali minimum koniecznej wiedzy i zdolność do poznania intelektualnego¹².

W późniejszym rozwoju nauk prawnych wielu autorów, tj. św. Tomasz z Akwinu, Mikołaj de Tudeschis, Marcin de Alspilcuet czy Benedykt XIV¹³, uznawali „używanie rozumu” za podstawowy warunek psychicznej zdolności do zawarcia małżeństwa¹⁴. Stawiano wymóg, aby nupturienti mocą własnego rozumu rozumieli znaczenie i naturę oraz przymioty i obowiązki związku małżeńskiego. Przekonanie to zostało zaczerpnięte z zasady prawa rzymskiego: *ad impossibile nemo tenetur*, którą podtrzymali dekretaliści w stwierdzeniu: *nemo potest ad impossibile obligari*¹⁵. Mimo iż wielu kanonistów podkreślało absolutną konieczność posiadania przez nupturientów zdolności do używania rozumu przy wyrażaniu zgody

10 KPK, c. 1095 n. 3.

11 Por. M. Żurowski, *Problem rozeznania oceniającego*, „Prawo Kanoniczne” 28 (1985), nr 3–4, s. 3.

12 Por. Tenże, *Przedmiot zgody małżeńskiej i zdolności do wypełnienia obowiązków w ocenie umysłu poprzedzającej rozważną decyzję nupturienta*, *Studium w oparciu o nowe wyroki rotalne*, „Prawo Kanoniczne” 26 (1983), nr 1–2, s. 243.

13 Autorów podają za: S. Paździor, *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle k. 1095, n. 3*, Lublin 2009.

14 M. Żurowski, *Problem rozeznania*, dz. cyt., s. 3.

15 Cyt. za: M. Fąka, *Niezdolność do przyjęcia istotnych obowiązków małżeńskich jako tytuł nieważności małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne” 25 (1982), nr 1–2, s. 246.

małżeńskiej, wskazując jednocześnie możliwość ograniczenia tej zdolności przez choroby umysłowe, Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 roku nie uwzględnił tej opinii¹⁶. We wspomnianym kodeksie nie było więc jasnego, wyrażonego wprost przepisu dotyczącego nieważności małżeństwa osób z zaburzeniami psychicznymi¹⁷.

Powyższa sytuacja stworzyła lukę w ustawodawstwie¹⁸. Sędziowie trybunałów kościelnych musieli poradzić sobie z rosnącą ilością spraw, które wymagały znajomości pojęć z zakresu psychologii. Odnosząc się do prawa naturalnego i przepisów kodeksowych dotyczących nie tylko spraw małżeńskich, zaczęto dochodzić do przekonania, że przy orzekaniu nieważności małżeństwa należy brać pod uwagę stan psychiki i osobowości nupturientów¹⁹. Na przyjęcie takiego stanowiska miał wpływ rozwój nauk psychologicznych i psychiatrycznych. Dzięki temu bliżej poznano psychikę człowieka oraz zaburzenia jego osobowości²⁰. Coraz częściej także brano pod uwagę zaburzenia o podłożu psychoseksualnym, a w sposób szczególny przypadki nimfomanii i homoseksualizmu²¹.

Niezwykle istotnym momentem dla kształtowania się kanonu 1095 był Sobór Watykański II. W Konstytucji duszpasterskiej o Kościele znajduje się odnowiona definicja małżeństwa. Konstytucja definiuje, że małżeństwo jest wspólnotą życia i miłości, aktem osobowym, przez który małżonkowie wzajemnie się sobie oddają i przyjmują²². W odróżnieniu od przedsoborowego rozumienia celów małżeństwa, gdzie podstawowym celem było zrodzenie potomstwa, wskazano na inne istotne aspekty małżeństwa. „Nauka Soboru Watykańskiego II, nie pomijając ważnego celu, jakim jest zrodzenie i wychowanie potomstwa, za istotę małżeństwa uznała stworzenie głębokiej wspólnoty życia i miłości. Takie ujęcie, które kładło główny nacisk na akt osobowy, rzuciło nowe światło na kwestię nieważności małżeństwa”²³.

16 S. Paździor, dz. cyt., s. 19.

17 W. Góralski, *Brak wystarczającego używania rozumu jako tytuł nieważności małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 1 (1990), nr 6–7, s. 21.

18 W. Góralski, *Nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności psychicznej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Kościół i Prawo”, t. VI, Lublin 1989, s. 69.

19 Tamże, s. 71.

20 S. Paździor, dz. cyt., s. 19.

21 G. Leszczyński, *Proces kształtowania się kanonu 1095 Kodeksu Prawa Kanonicznego*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, t. 9 (2000), s. 339.

22 *Konstytucja duszpasterska o Kościele „Gaudium et Spes”* nr 48, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002.

23 S. Paździor, dz. cyt., s. 19.

Sformułowanie nowego rozumienia celów małżeństwa, praktyka sądownictwa kościelnego i rozwój nauk psychologicznych przyczyniły się do rozpoczęcia prac nad ujęciem omawianego zagadnienia w ramach powstającego nowego kodeksu²⁴. Uwzględniając prace komisji, konsultantów i opinii różnych konferencji episkopatów oraz po przeanalizowaniu licznych propozycji i wprowadzeniu wielu modyfikacji, nowy Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany został 25 stycznia 1983 roku. W nim znajduje się obowiązujący kanon 1095 n. 3, który wskazuje na przyczyny natury psychicznej nieważności małżeństwa.

1.3. Pojęcie niezdolności do zawarcia małżeństwa

Nie wystarczy znać naturę małżeństwa, zdawać sobie sprawę z jego praw i obowiązków oraz chcieć zawiązać wspólnotę życia. Koniecznym jest, aby osoba wyrażająca zgodę małżeńską posiadała takie przymioty psychiczne, które pozwolą wypełnić podjęte zobowiązania²⁵. Kanoniczna niezdolność do podjęcia obowiązków małżeńskich zachodzi wówczas, gdy osoba z przyczyn natury psychicznej zobowiązuje się do wypełnienia obowiązków, lecz nie jest w stanie ich wypełnić²⁶.

Prawodawca kościelny w omawianym kanonie wskazuje na dwa zagadnienia, których zaprezentowanie jest konieczne dla właściwego zrozumienia znaczenia tego przepisu. Pierwszym zagadnieniem jest określenie istotnych obowiązków małżeńskich, a mianowicie, które z podejmowanych obowiązków są istotne i konieczne dla trwania małżeństwa, a które mimo ich niewypełnienia nie wpływają na trwanie zgody małżeńskiej²⁷. Drugie zaś zagadnienie jest próbą określenia, czym są „przyczyny psychiczne” mające wpływ na podjęcie wspomnianych obowiązków.

Podstawowym problemem, jaki powstaje podczas próby określenia istotnych obowiązków małżeńskich, jest fakt, że ani kodeks, ani żaden z wyroków Roty

24 M. Rola, *Ewolucja tekstu kanonów 1055–1095*, „Prawo Kanoniczne” 29 (1986), nr 3–4, s. 310–311.

25 W. Góralski, „*Matrimonium facit consensus*”. *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa*, „Ateneum Kapłańskie” 148 (2007), z. 1, s. 9.

26 T. Pawluk, *Prawo Kanoniczne według Kodeksu JPII*, t. III, Olsztyn 1996, s. 159.

27 Por. W. Góralski, *Uwagi o niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich na kanwie wyroku Roty Rzymskiej z 21.03.1991 r. c. Doran*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 3 (1992), nr 2, s. 31; tenże, *Pojęcie „bonum coniugum” (kan. 1055 §1 KPK) w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej*, „Roczniki Nauk Prawnych” 5 (1996), s. 77–86.

Rzymskiej nie podaje definicji, a także katalogu wspomnianych obowiązków²⁸. Terminy te stanowią przedmiot rozważań kanonistów.

„Obowiązek małżeński” jest zobowiązaniem do współtworzenia małżeńskiej wspólnoty, która powstaje w momencie zawarcia małżeństwa. Natomiast „obowiązkiem istotnym” określa się zobowiązanie związane z istotą zawartego związku, a bez którego nie można mówić o współtworzeniu małżeństwa²⁹. Do istotnych obowiązków zaliczyć należy zakres elementów małżeństwa tj. dobro potomstwa i dobro małżonków, a także istotne przymioty małżeństwa, którymi są jedność i nierozzerwalność. Kanoniści podejmują się próby usystematyzowania obowiązków małżeńskich, wypływających z norm kodeksowych³⁰.

Pierwszy z obowiązków wynika z kanonów, które określają kwestię jedności i wierności małżeńskiej. Małżeństwo jest „wspólnotą całego życia”, mającą przymiot jedności³¹. Kolejnym jest obowiązek pożycia małżeńskiego na sposób ludzki (*humano modo*). Dyspozycja ta wskazuje, że tylko pożycie na sposób „ludzki i naturalny” można nazwać małżeńskim, więc wszelkie zaburzenia natury psychoseksualnej są zakłóceniem takiego pożycia³². Z powyższego wynika następny obowiązek takiego pożycia, które zmierza do zrodzenia potomstwa i wymaga od małżonków postawy otwartości na życie³³ – czyli przyjęcie poczętego potomstwa. Następnym zobowiązaniem jest tworzenie wspólnoty życia małżeńskiego. Małżonkowie mają dopełniać się zarówno w sferze cielesnej, jak i duchowej oraz dbać o międzyosobową więź i relacje w małżeństwie³⁴. Kolejnym jest obowiązek świadczenia współmałżonkowi pomocy. Wskazanie to dotyczy troski o dobro współmałżonka i odwołuje się do postawy ofiarności i altruizmu³⁵. Obowiązkiem jest także przyczynianie się do dobra współmałżonka, które wypływa z „bonum coniugum”³⁶. Dalej trzeba wymienić dożgonność więzi małżeńskiej, wynikającą

28 R. Sztuchmiller, *Problem określenia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 1 (1996), nr 6–7, s. 59.

29 S. Paździor, dz. cyt., s. 22.

30 R. Sztuchmiller, *Problem określenia...*, dz. cyt., s. 69–72; tenże, *Rozsądzanie spraw i tytułów braku rozeznania i niezdolności podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Prawo Kanoniczne” 44 (2001), nr 3–4, s. 226–230.

31 KPK, c. 1055 §1, 1056.

32 KPK, c. 1055 §1, 1061§1.

33 KPK, c. 1055 §1, 1061§1.

34 KPK, c. 1055 §1, 1063 n.1, 4.

35 KPK, c. 1055 §1; R. Sztuchmiller, *Zakres i znaczenie pomocy wzajemnej małżonków według współczesnej nauki Kościoła*, „Roczniki Nauk Prawnych”, t. IV (1994), s. 119–127.

36 KPK, c. 1055 §1.

z przymiotu nierozzerwalności małżeństwa³⁷. Zobowiązanie stanowi również odpowiedzialność za rodzinę³⁸ i wychowanie potomstwa³⁹.

Z powyższych rozważań wyłania się obraz małżeństwa, jako przymierza całego życia kobiety i mężczyzny, skierowanego na dobro małżonków oraz zrodzenie i wychowanie potomstwa. Przymiotami tak rozumianego małżeństwa są jedność i nierozzerwalność. W ten sposób określone zostają obowiązki, do których podjęcia i wypełniania nupturient musi być zdolnym. Do właściwego zrozumienia dyspozycji prawodawcy omawianego kanonu konieczne jest rozróżnienie dwóch aspektów. Pierwszy z nich stanowi o tym, jakie przyczyny natury psychicznej mają wpływ na podejmowane decyzje, natomiast drugi, jaka jest różnica między zrozumieniem a zdolnością do podjęcia obowiązków małżeńskich.

Określenie przyczyn natury psychicznej jest istotne dla zrozumienia ich wpływu na decyzję podejmowaną przez człowieka. Odnosząc się do przyczyn niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, należy mówić tylko i wyłącznie o poważnej patologii psychicznej. Stan taki musi mieć podłoże psychiczne możliwe do zdiagnozowania⁴⁰. Nie jest wystarczające wystąpienie usuwalnych błędów charakterologicznych, brakach w wychowaniu czy nawykach. Chodzi o sytuację, kiedy zachowanie i decyzje osoby determinowane są poważną formą fobii, hysterii, neurastenii, obsesji, itp. Kanoniści wskazują na sytuację osób o osobowościach psychopatycznych nie zaś chorych psychicznie. W związku z powyższym omawiany kanon stanowi o przyczynach natury psychicznej nie zaś o chorobach⁴¹. Pojęcie to odnosi się do struktury psychicznej osoby, niezależnie od zaburzeń, których przyczyną mogą być czynniki zewnętrzne (alkohol, leki, choroba). Do tej kategorii należą również wszystkie zaburzenia natury psychoseksualnej.

Omawiane anomalie nie są bezpośrednio przyczyną nieważności małżeństwa, lecz niezdolnością do podjęcia małżeńskiego konsensu. Prawodawca wskazuje na sytuację, w której osoba może mieć wystarczające używanie rozumu i właściwe rozeznanie oceniające⁴², jednak nie jest w stanie wypełnić podjętych zobowiązań małżeńskich⁴³. Omawiane zagadnienie kodeksowe dotyczy tylko tej właściwości

37 KPK, c. 1055 §1, 1056.

38 KPK, c. 1055 §1, 1056, 1063, 1151.

39 KPK, c. 226 §2, 1055 §1, 1136.

40 W. Góralski, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa według Kan. 1095, nn. 1–3 KPK*, „Prawo Kanoniczne” 39 (1996), nr 3–4, s. 34.

41 Por. M. Żurowski, *Niezdolność do podjęcia obowiązków małżeńskich z przyczyn psychicznych*, „Prawo Kanoniczne” 29 (1986), nr 3–4, s. 155–156.

42 Por. KPK, c. 1095 n. 1.

43 M. Fąka, dz. cyt., s. 249.

osobowej, w której mimo możliwości zrozumienia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn psychicznych, dana osoba nie jest w stanie ich podjąć. Wyrażenie zgody małżeńskiej nie jest w tym przypadku bez wad. Zgoda małżeńska nabiera skuteczności, gdy osoby ją wyrażające są w stanie podjąć jej konsekwencje.

2. Przyczyny psychiczne niezdolności do zawarcia małżeństwa

Prawodawca kościelny wymaga, aby kandydaci do sakramentu małżeństwa posiadali określone cechy osobowości i prezentowali pewne konkretne postawy⁴⁴. Wymagania takie podyktowane są koniecznością wypełnienia obowiązków i zadań wynikających z zawartego małżeństwa. Istotne jest więc określenie pojęcia osobowości, jego zaburzeń oraz przyczyn ich zaistnienia.

2.1. Pojęcie osobowości

Próba zdefiniowania osobowości jest wspólnym zadaniem dla psychologów i kanonistów. Określenie pojęcia osobowości jest na tyle trudnym zadaniem, że doczekało się licznych, często sprzecznych definicji⁴⁵. Koncepcje osobowości zależne są od sposobu rozumienia istoty człowieka i w zależności od punktu widzenia akcentuje się wymiar zwierzęcy, racjonalny lub duchowy człowieka. Ogólnie jednak osobowość jest złożeniem pewnych elementów, które są bardziej lub mniej stałe⁴⁶. Psychologowie, opisując osobowość człowieka, wskazują na: temperament, charakter⁴⁷, popędy, potrzeby, postawy oraz motywy i wartości kierujące człowiekiem⁴⁸. Zmiany osobowościowe podlegają swoistej dynamice, dzięki której człowiek może się rozwijać i kształtować. Osobowość jest więc „ciągłym procesem stawania się i realizacji własnych potencjalności”⁴⁹.

Na potrzeby prawa kanonicznego zwrócono uwagę na następujące elementy osobowości: integralność motywacji i działania, integralność obrazu świata i siebie, dążenie do ludzkiej i chrześcijańskiej doskonałości, troska o drugiego

44 R. Sztymiler, *Znaczenie osobowości kandydata do małżeństwa w świetle obowiązującego Prawa Kanonicznego*, „Prawo Kanoniczne” 40 (1997), nr 1–2, s. 208–213.

45 S. Paździor, dz. cyt., s. 65–66.

46 H. Krzyszczyk, *Osobowość*, w: *Psychologia dla teologów*, red. J. Makselon, Kraków 1990, s. 177.

47 Z. Płużek, *Psychologia pastoralna*, Kraków 1991, s. 48–50.

48 R. Sztymiler, *Znaczenie osobowości*, dz. cyt., s. 203.

49 M. Stepulak, *Niedojrzałość jako istotny problem psychologiczny w sprawach dotyczących orzeczenia nieważności małżeństwa*, w: *Kościelne Prawo Procesowe. Materiały i Studia* (Tom II, *Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, red. A. Dzięga, M. Greszata, Lublin 2002), s. 137.

człowieka, samoocena i umiejętność przyjmowania uwag. Istotne są także trzy czynniki kształtujące osobowość: genetyczny, który od poczęcia wyznacza pewne cechy fizyczne i psychiczne danego człowieka; środowisko, które w sposób najmocniejszy wpływa na osobowość człowieka oraz czynnik zaangażowania we własną osobę, czyli troska o jej rozwój⁵⁰.

2.2. Typy osobowości zaburzonej

Osobowość jako zespół cech i emocji podlega rozwojowi i kształtowaniu. Zaburzenie osobowości może być wynikiem wielu czynników zewnętrznych i wewnętrznych, wpływających na człowieka od wczesnego dzieciństwa, a mających negatywne konotacje. O osobowości zaburzonej (nieprawidłowej, patologicznej), można mówić wtedy, gdy cechy osobowości destabilizują prawidłowe przystosowanie społeczne. Cechy te są względnie trwałe, tzn. stopień nasilenia może się zmieniać, nasilać lub obniżać w zależności od warunków środowiskowych, okoliczności życiowych, oddziaływań terapeutycznych⁵¹.

Niezależnie od cech charakterystycznych dla danej osobowości można wyróżnić cechy powtarzające się, które mają istotny wpływ na brak zdolności do życia w małżeństwie. Cechami wspólnymi są: trwała niezdolność do budowania relacji i związków uczuciowych, zachowania antyspołeczne, brak umiejętności przewidywania konsekwencji własnych czynów, nieumiejętność wyciągania wniosków z przeżytych sytuacji, nieumiejętność planowania celów dalszych, postawy autodestrukcyjne, zacieranie się różnicy między fikcją a rzeczywistością, brak lęku, przedmiotowe traktowanie partnera w sferze życia seksualnego, brak poczucia wstydu i winy, dążenie do natychmiastowego zaspokajania popędów i potrzeb, skłonność do agresji⁵².

Zaburzenia osobowości i zachowania podzielone zostały na trzy grupy diagnostyczne: specyficzne zaburzenia osobowości, zaburzenia nawyków i popędów oraz zaburzenia identyfikacji płciowej i preferencji seksualnych⁵³. Do specyficznych zaburzeń osobowości należą zachowania pojawiające się w dzieciństwie lub okresie dojrzewania i utrwalające się w dalszych etapach życia. Zalicza się do tej grupy osiem rodzajów osobowości zaburzonej: osobowość dys socjalna (którą tworzą osobowości: amoralna, antysocjalna, psychopatyczna, socjopatyczna), schizoidal-

50 Por. S. Paździor, dz. cyt., s. 68.

51 M. Rogowski, *Zaburzenia osobowości jako przyczyna niezdolności do podjęcia i wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich w ocenie sądowno-psychiatrycznej*, „Colloquia Theologica Adalbertina” 5 (2004), s. 141.

52 A. Jakubik, *Zaburzenia osobowości*, Warszawa 1997, s. 58.

53 J. Strelau, *Psychologia. Podręcznik akademicki. Psychologia ogólna*, t. 2, Gdańsk 2004, s. 598–590.

na, paranoiczna, chwiejna emocjonalnie lub osobowość z pogranicza, obsesyjno-kompulsywna (anankastyczna), histrioniczna lub histeryczna, zależna, lękliwa⁵⁴.

Psychologia wprowadza także kategorię nawyków i popędów. Zaburzenia takie cechują się brakiem racjonalnej motywacji powtarzanych działań. Podejmowane czyny są wynikiem pobudzenia i napięcia pojawiającego się podczas realizacji czynu. Do takich zaburzeń należą: patologiczny hazard, piromania, kleptomania⁵⁵.

2.3. Najczęstsze przyczyny środowiskowe zaburzeń osobowości

Bardzo ważnym czynnikiem kształtującym osobowość człowieka jest środowisko, w którym się rozwija. Wpływ na człowieka ma każde oddziaływanie: dom rodzinny, szkoła, grupa rówieśnicza, a także mass media, internet, itp. W zależności od tego, jaki charakter będą miały te oddziaływania – pozytywny czy negatywny, taki skutek wywrą na psychice i osobowości danego człowieka⁵⁶. Pośród czynników zewnętrznych mających wpływ na osobowość człowiek są także te, które wiążą się z uszkodzeniami mózgu. Przyczyn takich uszkodzeń jest wiele, od genetycznych i niezależnych od człowieka do takich, które są wynikiem ludzkich wyborów, np.: upośledzenie umysłowe, osobowość padaczkowa, *sclerosis multiplex* oraz alkoholizm, narkomania i lekomania.

Prawodawca określa, że przymierze małżeńskie tworzą *vir et mulier* (mężczyzna i kobieta)⁵⁷. Z samej istoty takiego zjednoczenia wynikają dla mężczyzny i kobiety prawa oraz obowiązki, stąd też w kontekście niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej konieczne jest wskazanie zagadnień dotyczących zaburzeń psychoseksualnych. Wszystkie zaburzenia psychoseksualne uniemożliwiają podjęcie istotnych obowiązków małżeńskich. W zależności od zaburzenia czy anomalii w dziedzinie życia seksualnego, w różnym stopniu odrzucone zostaną także przymioty małżeńskie: wyłączność, jedność, wierność. Wspomniane zaburzenia uniemożliwiają zawiązanie trwałego przymierza małżeńskiego⁵⁸.

54 Zob. Z. Labuda, *Zaburzenie osobowości a przyzwolenie małżeńskie w rotalnym orzecznictwie i nauce prawa*, „Studia Pelplińskie” 1979, s. 146; J. Strelau, dz. cyt., s. 589–590; S. Paździor, dz. cyt., s. 95–108; *Słownik psychologii*, red. I. Kurcz, K. Skarżyńska, Warszawa 2005, s. 494; A. Jakubik, dz. cyt., s. 79.

55 J. Strelau, dz. cyt., s. 590.

56 S. Małek, *Obraz siebie w rozumieniu kobiet ubiegających się o stwierdzenie nieważności sakramentu małżeństwa*, „Premisilia Christiana”, 11 (2004/2005), s. 295.

57 KPK, c. 1055§1.

58 S. Paździor, dz. cyt., s. 322.

Wspomniane typy i zaburzenia osobowości ukazują jak wiele czynników może mieć istotny wpływ na zdolność do zawarcia ważnego małżeństwa. Prawo kanoniczne, posługując się zdobyczami psychologii, wskazuje na fundamentalną rolę osobowości i woli nupturienta do wyrażenia zgody małżeńskiej oraz możliwości wypełnienia obowiązków małżeńskich.

Zakończenie

Podjęte przeze mnie zagadnienie doczekało się wielu obszernych i szczegółowych opracowań. Praktyka sądowa pozwala jednak stwierdzić, że pojęcie przyczyn natury psychicznej nieważności małżeństwa jest nadal tematem, który wzbudza liczne dyskusje. Kanoniczny proces o nieważność małżeństwa, sięgając do psychologii i posługując się dostępnymi środkami dowodowymi, prowadzi do zdobycia prawdy obiektywnej o zaskarżonym małżeństwie. Różnorodne czynniki mające wpływ na osobowość człowieka mogą sprawić, że jest on niezdolny do podjęcia obowiązków małżeńskich. Zagadnieniem zupełnie odrębnym jest kwestia chorób o podłożu psychicznym. Istotne jest więc zwrócenie uwagi na fakt, że prawodawca kościelny w jednym z kanonów wskazał na zaburzenia psychiczne jako ewentualną przyczynę nieważności małżeństwa. Nie ulega zmianie nauka Kościoła dotycząca nierozzerwalności małżeństwa czy istnienia „rozvodu kościelnego” w całym postępowaniu kanonicznym w sprawach małżeńskich na pierwszym miejscu jest dobro człowieka i prawda o nierozzerwalności sakramentu małżeństwa.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa:

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Paulii PP. II promulgatus, „Acta Apostolice Sedis” 75 (1983) pars II, 1–317, Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Pallotinum 2008.

Literatura:

Fąka M., *Niezdolność do przyjęcia istotnych obowiązków małżeńskich jako tytuł nieważności małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne” 25 (1982), nr 1–2, s. 245–265.

Fornes J., *komentarz do rozdziału: Przeszkody zrywające w ogólności*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego, Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011.

- Góralski W., *Pojęcie „bonum coniugum” (kan. 1055 §1 KPK) w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej*, „Roczniki Nauk Prawnych” 5 (1996), s. 77–86.
- Góralski W., *„Matrimonium facit consensus”. Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa*, „Ateneum Kapłańskie” 148 (2007), z. 1, s. 6–22.
- Góralski W., *Brak wystarczającego używania rozumu jako tytuł nieważności małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 1 (1990), nr 6–7, s. 20–32.
- Góralski W., *Nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności psychicznej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Kościół i Prawo”, t. VI, Lublin 1989, s. 69–75.
- Góralski W., *Niezdolność do zawarcia małżeństwa według Kan. 1095, nn 1-3 KPK. Próba syntezy*, „Prawo Kanoniczne” 39 (1996), nr 3–4, s. 25–42.
- Góralski W., *Uwagi o niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich na kanwie wyroku Roty Rzymskiej z 21.03.1991 r. c. Doran*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 3 (1992), nr 2, s. 30–33.
- Jakubik A., *Zaburzenia osobowości*, Warszawa 1997.
- Konstytucja duszpasterska o Kościele „Gaudium et Spes” nr 48*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002.
- Krzysteczko H., *Osobowość*, w: *Psychologia dla teologów*, red. J. Makselon, Kraków 1990.
- Labuda Z., *Zaburzenie osobowości a przyzwolenie małżeńskie w rotalnym orzecznictwie i nauce prawa*, „Studia Pelplińskie” 1979, s. 108–151.
- Leszczyński G., *Proces kształtowania się kanonu 1095 Kodeksu Prawa Kanonicznego*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 9 (2000), s. 337–345.
- Małek S., *Obraz siebie w rozumieniu kobiet ubiegających się o stwierdzenie nieważności sakramentu małżeństwa*, „Premisilia Christiana”, 11 (2004/2005), s. 295–302.
- Pawluk T., *Prawo Kanoniczne wg Kodeksu Jana Pawła II*, t. III, Olsztyn 1996.
- Paździor S., *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle k. 1095, n. 3*, Lublin, 2009.
- Płużek Z., *Psychologia pastoralna*, Kraków 1991.
- Rogowski M., *Zaburzenia osobowości jako przyczyna niezdolności do podjęcia i wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich w ocenie sądowo-psychiatrycznej*, „Colloquia Theologica Adalbertina” 5 (2004), s. 141–150.
- Rola M., *Ewolucja tekstu kanonów 1055-1095*, „Prawo Kanoniczne” 29 (1986), nr 3–4, s. 308–312.
- Słownik psychologii*, red. I. Kurcz, K. Skarżyńska, Warszawa 2005.

- Stepulak M., *Niedojrzałość jako istotny problem psychologiczny w sprawach dotyczących orzeczenia nieważności małżeństwa*, w: *Kościelne Prawo Procesowe. Materiały i Studia* (Tom II, *Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, red. A. Dzięga, M. Greszata, Lublin 2002), s. 133–144.
- Strelau J., *Psychologia. Podręcznik akademicki. Psychologia ogólna*, t. 2, Gdańsk 2000.
- Sztychmiller R., *Problem określenia istotnych obowiązków małżeńskich*, „*Ius Matrimoniale*” 1 (1996), nr 6–7, s. 59–77.
- Sztychmiller R., *Rozsądzanie spraw i tytułów braku rozeznania i niezdolności podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „*Prawo Kanoniczne*” 44 (2001), nr 3–4, s. 225–238.
- Sztychmiller R., *Zakres i znaczenie pomocy wzajemnej małżonków według współczesnej nauki Kościoła*, „*Roczniki Nauk Prawnych*”, t. IV (1994), s. 119–127.
- Sztychmiller R., *Znaczenie osobowości kandydata do małżeństwa w świetle obowiązującego Prawa Kanonicznego*, „*Prawo Kanoniczne*” 40 (1997), nr 1–2, s. 201–217.
- Żurowski M., *Niezdolność do podjęcia obowiązków małżeńskich z przyczyn psychicznych*, „*Prawo Kanoniczne*” 29 (1986), nr 3–4, s. 153–162.
- Żurowski M., *Problem rozeznania oceniającego*, „*Prawo Kanoniczne*” 28 (1985), nr 3–4, s. 135–142.
- Żurowski M., *Przedmiot zgody małżeńskiej i zdolności do wypełnienia obowiązków w ocenie umysłu poprzedzającej rozważną decyzję nupturienta, Studium w oparciu o nowe wyroki rotalne*, „*Prawo Kanoniczne*” 26 (1983), nr 1–2, s. 243–283.

POJĘCIE NIEZDOLNOŚCI DO ZAWARCIA MAŁŻEŃSTWA Z PRZYCZYN NATURY PSYCHICZNEJ (KAN. 1095 N. 3 KPK)

Streszczenie

Kanoniczny proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa, sięgając do psychologii i posługując się dostępnymi środkami dowodowymi prowadzi do zdobycia prawdy obiektywnej o zaskarżonym małżeństwie. Różnorodne czynniki mające wpływ na osobowość człowieka mogą sprawić, że jest on niezdolny do podjęcia obowiązków małżeńskich. Prawodawca kościelny w jednym z kanonów wskazał na zaburzenia psychiczne, jako ewentualną przyczynę nieważności małżeństwa. Ważne jest więc ukazanie genezy wspomnianego kanonu, jego celu i spraw, dla których został ustanowiony. Konieczne jest także

wskazanie konkretnych zaburzeń osobowości, które sprawiają niezdolność do zawarcia małżeństwa.

Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na to, że nie ulega zmianie nauka Kościoła dotycząca nierozzerwalności małżeństwa czy istnienia „rozwołu kościelnego”, a w całym postępowaniu kanonicznym w sprawach małżeńskich na pierwszym miejscu znajduje się dobro człowieka i prawda o nierozzerwalności małżeństwa.

Słowa kluczowe: małżeństwo, nieważność, osobowość, zaburzenia

THE CONCEPT OF INABILITY TO CONTRACT MARRIAGE DUE TO CAUSES OF A PSYCHIC NATURE (CAN. 1095 NO. 3 CCL)

Summary

The canonical process of nullity of marriage by psychology and using the available evidence leads to objective truth about the challenged marriage. A variety of factors that affect the personality of a person can make him or her incapable of taking up marriage. The Legislator in one of the canons pointed to mental disorders as a possible cause of marriage nullity. It is important to show the genesis of the canon, its purpose and the matters for which it was established. It is also necessary to identify specific personality disorders that make the inability to marry.

The purpose of this article is to draw attention to the fact that the Church's doctrine concerning the indissolubility of marriage or the existence of "divorce" does not change. The whole of canonical conduct in matrimonial matters is in the first place the good of man and the truth about the indissolubility of marriage.

Keywords: marriage, invalidity, personality, disorder

Translated by Krzysztof Pokorski

